

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-428-3-50>

UKRAINIAN IDENTITY AS A DETERMINING BASIS OF NATIONAL VIABILITY

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ЗАСАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

Stepyko M. T.

*Ph.D of Philosophy, Professor,
Honored Worker of Science
and Technology,*

*Chief Researcher at the Department
of Social Processes of the Center
for Domestic Political Studies
National Institute
for Strategic Studies
Kyiv, Ukraine*

Степико М. Т.

*доктор філософських наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки
України,*

*головний науковий співробітник
відділу суспільних процесів центру
внутрішньополітичних досліджень
Національний інститут
стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України країна демонструє високий рівень національної життєстійкості (resilience – агл.), *здатності держави у взаємодії із суспільством зберігати стійкість до зовнішніх і внутрішніх агресивних впливів, оперативно реагувати на асиметричні загрози, а також відновлюватися після руйнівних наслідків агресивних дій будь-якої природи.* Значення цього індексу зменшилося мінімально (3.7 – під час війни і 3.9 – до російської агресії). Соціологи зафіксували також значне зростання суспільної самооцінки громадян. Більшість опитаних оцінили положення України вище середнього – 4,6 балів, що в 1,5 рази вище показника 2021 року [1].

В умовах війни загальноприйняті норми та цінності стали більш визначеними, тому аномійні настрої перестали домінувати: кількість тих, у кого переважає аномійний стан (стан деморалізованості) зменшилась з 72% до 48% опитаних. Найбільша зміна відбулась відносно покращення розуміння того, яким правилам слідувати та у що потрібно вірити сьогодні.

Внаслідок російсько-української війни у суспільства з'явилося чітке визначення в системі координат «свої – чужі». Значної трансформації зазнали доволі міцні стереотипи значної частини українського суспільства щодо спорідненості з росіянами та білорусами, Росією

та Білорусією. Саме ці стереотипи не давали змоги виокремити та увиразнити чітку проєвропейську, українську колективну ідентичність та її відміну від проросійської імперської. Переважна більшість громадян України (80%) не допускала б росіян в країну навіть як туристів [2].

Головним викликом національній життєстійкості України була конкуренція на її теренах панросійської імперської та європейської української ідентичностей. Небезпека конкуренції цих ідентичностей полягала у тому, що російська ідентичність часто заміняла українську національну ідентичність, бо механізми її конструювання формували ілюзію «нерозрізнення» цих ідентичностей через вимушений спільний багатовіковий спосіб буття, спільні життєві практики у побуті, освіті, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні та віруваннях тощо. Феномен цього нерозрізнення вдало використовувала кремлівська пропаганда у всіх війнах проти України.

Психологи відмічають сьогодні також певне «звикання» до війни, що має як позитивну сторону, так і негативну. Позитивну – українці не застрягли на перших шоківих фазах сприйняття жахів війни, певним чином адаптувалися до них, почали сприймати війну як нову реальність, негативну – ілюзорне зменшення відчуття загрози з боку окупанта, що зміщує агресію – із зовнішнього ворога на пошук внутрішнього. Певним результатом цього є зменшення частки українців, які вважають, що Україна рухається в правильному напрямку [3].

Одним із самих трагічних наслідків війни є деконструкція (Ж. Деріда) життєвого досвіду людини як визначальної засади формування майже всіх видів ідентичності як складного соціокультурного феномену, який поєднує особистісні, соціальні та культурні аспекти. Ідентичність, з точки зору психосоціального виміру (Е. Еріксон), є свого роду епіцентром життєвого циклу кожної людини, спрямованості особистості як динамічної системи установок і тенденцій, потреб і мотивів, інтересів та ідеалів, які реалізується у предметних відношеннях і поведінці людини.

В умовах війни чітко увиразнюється сам екзистенційний сенс поняття ідентичності, про що свідчить рішучість відстоювання українцями власного культурного та життєвого світу, навіть ціною власного життя. Разом з тим війна продукує ту ситуацію, коли, на думку В. Верлока [4] у людини виникає специфічний «досвід відсутності досвіду», ситуація, в якій всі можливі рішення є рівно вірогідними і рівною мірою безпідставними. Такий екстремальний досвід згодом виявляється цілком достатнім для стирання старих і формування нових

ідентичностей. Як наслідок поряд з ідентичністю самопожертви в ім'я захисту своєї Батьківщини з'являється байдужа до власного самовизначення «вата», свідомі колаборанти, зомбовані російською пропагандою прихильники «руського міру», зрадники-силовики і т. д. Найбільше людей з роздвоєною або розмитою свідомістю серед проросійськи налаштованих людей, яких в Україні біля 15–20% [5].

Проте частка тих хто ідентифікує себе передусім як громадяни України, становить 85% чи 72%, залежно від методології та конкретного терміну проведеного опитування. Значно чіткіше окреслилися зовнішні межі української ідентичності. Європейська ідентичність посилилась – з 3,6 до 6,4 балів (0 означає, що людина зовсім не відчуває себе європейцем, а 10 – що відчуває абсолютно). Натомість ідентифікація себе з «радянськими людьми» послабилась – з 2,9 до 1,1 за аналогічною шкалою. Та й за розпадом СРСР жалкують лише 11%, хоча ще рік тому їх було 32% (і цей відсоток був більш-менш стабільним з 2014 року). І якщо у 2021 році лише 55% опитаних вважали, що українці та росіяни не є одним народом, то вже у березні 2022 року таких було 77%, а у квітні – 91% [6].

Повномасштабна російська агресія суттєво змінила і чинники самоідентифікації громадян: якщо раніше переважна більшість респондентів вказували на пріоритет родинної спадковості, то наслідком війни стала перевага над спадковістю громадянського єднання. Якщо 2017 року 68% респондентів заявляли, що просто успадкували національність від батьків чи одного з батьків, то 2022-го так сказали всього 48% опитаних. Тобто люди дедалі частіше називають себе українцями саме тому, що живуть в Україні, без огляду на походження, і переносять цю громадянську самоідентифікацію на категорію ідентичності, яка традиційно була етнічною [7].

Це означає, що ідентичність сьогодні більше не є суто етнічною категорією, а розподіл за нею не відбиває її етнічної мапи України. Виходячи з цього, можна припустити, що Україна перестала бути багатоетнічною країною бо не титульні етноси становлять тут усього кілька відсотків її населення. Відповідно, етнополітика не відіграватиме помітної ролі в загальнонаціональному суспільно-політичному процесі, хоч і залишиться чинником в окремих регіонах та в стосунках України з міжнародними організаціями, які опікуються правами меншин.

Випробування війною посилила потребу громадян у солідарності – із жителями свого міста, села, області, країни в цілому, навіть Європи та світу. Можна припустити, що саме відчуття солідарності

забезпечило збереження емоційної стійкості та оптимізму українців. Ще одним маркером трансформації ідентичностей в умовах війни є переважання суспільного на індивідуальним, якщо перше виражається у вигляді держави чи інших офіційних структур влади. Станом на кінець 2021 р. існував у певному сенсі, патологічний негативізм у сприйнятті держави. Дві третини всіх опитаних демонстрували або виразно негативні, або помірно негативні установки. Війна зруйнувала цей домінуючий негативізм, показавши українцям, що, втративши свою державу, вони втратять багато з того, до чого звикли і що вони цінують. У першому замірі після 24.02.2022 бачимо, що негативні установки скоротилися більш як утричі, а позитивні зросли у 6 разів [8, 18]. Серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні Сили, гуманітарні і добровільні організації, Церква, жіночі та екологічні організації, телебачення та преса.

Література:

1. Комплексне дослідження: яв війна змінила мене та країну. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_ya_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html?fbclid=IwAR3o6pETK-Jb3AjwDUXIwqU_IAIlgGg5x74hcMwIo4dBghScHjMtWc-eu7EQ
2. Як українці ставляться до росіян: результати опитування. URL: <https://segodnya.novyny.live/iak-ukrayintsi-stavliatsia-do-rosiian-rezultati-opituvannia-149203.html>
3. Частка українців, які вважають, що Україна рухається в правильному напрямку, продовжує зменшуватися. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2024/02/7/7440796/>
4. Повоєнні ідентичності: як ми набуємо колективний досвід заломлення. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/05/22/254392/>
5. Борисенко В. Дискусійні проблеми національної ідентичності під час російсько-української війни у XXI столітті. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&q>
6. Судин Д. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності. Український тиждень. URL: <https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsviden. 2022. 24 serpn. URL: https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnist-pam-iat-ta-tsinnosti/>
7. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR0oHHgIXQv8JbjmONTZDizA7nd4dFwS4JMQQMaKk4bV5mQ1484R7LNqoc>

8. Особливості громадської думки та її вивчення під час війни / Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023.